

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŐTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 76 Şubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KUR'ÂN'DA KÜFÜR KAVRAMININ SEMANTİK ANALİZİ SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT OF BLASPHEMY IN THE QUR'AN

Hasan TÜRKMEN*

Öz

Dilbilimin bir alt disiplini olarak semantik, manası olan her şeyi konu edinir. Daha doğrusu kavram ya da kelimelerin, etimolojik kökeni başta olmak üzere tarihi seyir içinde kazandığı anlamları açığa çıkarma misyonunu üstlenir. Bu yönüyle onu, kelimelerin anlam derecelerini ifade eden tahlili bir çalışma olarak tanımlayabiliriz. Nitekim yorucu ve meşakkatli olan bu çalışmayı yapabilmek için öncelikle araştırılan kavramın kök formunun ve temel anlamının bilinmesi gerekir. Ardından o kavram ve türevlerinin, cümle ya da metinde geçtiği farklı yerlerde hangi anlamlarda kullanıldığı ortaya konur. Daha sonra türevleriyle birlikte o kavramın tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizi yapılır. Bu analiz esnasında özellikle kavrama yüklenen anlamların, temel manadan uzaklaşıp uzaklaşmadığı gözler önüne serilir. Bu kapsamda semantik, dilsel bir metin olan Kur'an'a uyarlandığında, onun tevhit eksenli dünya görüşünün teşekkülünde önemli rol oynayan kavramların etimolojisinin yanı sıra cümle içinde diğer kelimelerle oluşturduğu ilişki ağı ve metinsel bütünlük çerçevesinde kazandığı anlamlar tespit edilir. Bu tespit yapılırken, vahyin indirilişi sürecinde o kavramların delalet ettiği anlamlar yüklenmelidir. Dolayısıyla Kur'an semantiği açısından, ileriki süreçte ortaya çıkan mezhep imamları ve âlimlerinin o kavramlara verdiği manalar, değerlendirme dışı bırakılmalıdır. Tüm bunlardan hareketle bu çalışmada, Kur'an kelime hazinesinin temel kavramlarından biri olan küfür ve ondan türeyen kelimelerin içerdiği manalar ile bu kavramın geçtiği ayetlerde kazandığı anlamlar irdelenecektir. Ancak burada, makale hacmi ve sınırını aşacağından bu kavramın semantik sahasında yer alan eş anlamlı ve yakın anlamlı kelimeler ile zıt anlamlı kelimelere yer verilmeyecektir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Semantik, Kuran Semantiği, Küfür, Bağlam.

Abstract

As a sub-discipline of linguistics, semantics deals with everything that has meaning. Rather, it undertakes the mission of revealing the meanings of the concepts or words, which were gained in the course of history, especially the etymological origin. In this respect, we can define it as analytical work that expresses the degree of meaning of words. As a matter of fact, in order to carry out this exhausting and tedious study, first of all, the root form and the basic meaning of the concepts and their derivatives are used in different places in the sentence or text. Then, an analysis of the meanings that the concept has gained throughout history along with its derivatives is made. In this analysis, it is revealed whether the meanings attributed to the concept, in particular, depart from the basic meaning or not. In this context, when it is adapted to the Qur'an, a semantic linguistic text, both the etymology of the concepts that play an important role in the formation of the monotheistic world view and the meanings it has gained within the context of the relationship network and the textual integrity formed within the sentence can be determined. In making this determination, the meanings indicated by these concepts in the process of revelation should be assigned. Therefore, in terms of Qur'anic semantics, the meanings given to sectarian founders and scholars who emerged in the future process should be excluded from the evaluation. In this study, the meaning of blasphemy, which is one of the basic concepts of the Qur'an vocabulary, and the meaning of the words derived from it and the meanings gained in the verses of this concept will be examined. However, synonymous and close words in the semantic field of this concept and opposite words will not be included here as the article will exceed the volume and limit.

Keywords: Linguistics, Semantics, Qur'anic Semantics, Blasphemy, Context.

* Dr., MEB., ORCID: 0000-0002-6101-9552; h_turkmen1979@hotmail.com

GİRİŞ

Düşünme ve düşünülene aktarma aracı olan dil, toplumsal ve kültürel bir varlıktır. Bu yönüyle değişime, gelişime ve tekâmül sürecine açık bir yapıya sahiptir. Benzer şekilde dilin temelini ve özünü oluşturan kelimeler de aynı sürece tâbidir. Nitekim kelimelerin anlamlarını belirleyen başta dilin ait olduğu sosyal ve kültürel çevre, ilgili kelimenin semantiği, konuşanın kelimeyi kullanırken taşıdığı amaç, kelimenin muhatabın zihninde uyandırdığı intibai gibi birçok etmen söz konusudur (Gezgin, 2018, 406).

Özellikle cümle ya da metin içinde geçen kelimelerin delalet ettiği manaların doğru tespitinde semantik yöntem yadsınamaz bir gerçektir. Zira bu yöntem, kelimelere üzerinde ittifak edilen manalar vermek suretiyle anlatılmak istenen mesajın doğruluğunu ve hakikatini ifade etme aşamasıdır (Gezgin, 2018, 405). Ayrıca bu yöntemle kelimelerin kökenine ve esas anlamlarına ulaşılmaya çalışılır. Böylelikle anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kayması yani başka anlama geçiş gibi kelimelerde meydana gelen anlam değişimleri açığa çıkarılmış olur.

Bu bağlamda dilbilimin bir alt disiplini olarak semantik¹, kelimenin manasını ya da içeriğini eş zamanlı ve art zamanlı açılardan inceleyen daldır (Vardar, 2007, 18. Daha açık bir anlatımla kelimenin etimolojisinden başlayarak onun cümle ya da metinde geçen diğer kelimelerle oluşturduğu anlam ilişkisini ve tarihî seyir içinde kazandığı anlam farklılıklarını ele alan kapsamlı bir analiz çalışmasıdır. Esasında sabır isteyen yorucu ve meşakkatli olan bu çalışmayı yapabilmek için öncelikle kelimenin kök formunun ve anlamının bilinmesi gerekir. Akabinde bağlam gözetilerek o kelimenin, metnin farklı yerlerindeki kullanımında hangi manalara geldiğinin tespitine geçilir. Daha sonra o kelime ve müştaklarının tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizi yapılır. Bu analiz esnasında, yüklenen anlamlar arasında temel/gerçek anlamın olup olmadığına bakılır (Kasapoğlu, 2013, 154. Kuşkusuz tarihî bir vakia olarak her dil evrim geçirir. Çünkü bir dilin fonetik ve gramer yapısı genelde sabit, buna karşın kelime hazinesi değişkendir (Gezgin, 2018, 398-399; Soysaldı, 2001, 36). Bu sayede o dili kullanan topluluğun belli tarihsel dönemlerindeki hayata bakışı hakkında bilgi sahibi olunur (Izutsu, ts., 16).

Öte yandan semantik, dilsel bir metin olan Kur'ân'a uyarlandığında onun, kendi dünya görüşü ve kelime hazinesi açısından ele alınması demektir. Zira Allah, muhatabına ulaştırmak istediği mesajın anlaşılması için Kur'ân'ı Arapça olarak vahyetmiş (Yûsuf, 12/2; İbrâhim, 14/4; Şu'arâ, 26/193-195; Şûrâ, 42/7) ve gönderdiği toplumun dil yapısı ve özelliklerini önceleyerek onu indirmiştir. Bu nedenle Kur'ân'daki kelime veya kavramların semantik tahlili yapılırken onlara, Kur'ân'ın nüzulü esnasında delalet ettiği anlamlar yüklenmelidir. Bununla birlikte onların Kur'ân'ın farklı yerlerindeki kullanımı incelenmeli ve en önemlisi metnin iç bütünlüğü ekseninde bağlama dikkat edilmelidir. Aksi takdirde kavram kargaşasını önlemek ve doğru anlamı belirlemek güçleşir.

Buradan hareketle Kur'ânî dünya görüşün temel ve anahtar kavramlarından biri olan küfür ve müştaklarının etimolojisinin yanı sıra Kur'ân'da geçtiği ayetlerdeki anlam çerçevesi, bu kavramın semantik alanını oluşturmaktadır. Ayrıca eş ve yakın anlamlı kelimelerin yanı sıra karşıt anlamlı kelimeler, bu kavram ile müşterek bir anlam dokusuna sahiptir. Yine bu kavrama ilişkin başta sahabe olmak üzere mezheplerin algılayış biçimleri ve tanımlamaları, onun semantik tahlilinde önemli bir yer işgal etmektedir. Ancak çalışmanın kapsam ve sınırlılığı gereği bu makalede, küfür kavramı ve ondan türeyen kelimelerin içerdiği manalar ile bu kavramın Kur'ân'da geçtiği ayetlerde hangi anlamlarda kullanıldığı irdelenecektir.

1. KÜFÜR KAVRAMININ ETİMOLOJİSİ VE ANLAM ALANI

Kur'ân kelime hazinesinin merkezî kavramlarından biri olan küfür, temel anlamı itibarıyla somut ya da soyut şeylerin üzerinin örtülmesi, kapanması, gizlenmesi ve saklanması demektir (İbn Fâris, 1399/1979: V, 191; İbn Manzûr, 1119: V, 3898).² Daha doğrusu çok çaba sarf edilerek var gücüyle o şeyin perdelenmesi ve kapatılmasıdır. Çünkü küfürde, herkese karşı kalbini gizleme ve kapama hâli söz konusudur (İbn Manzûr, 1119: V, 3898). Bu nedenle hem kalbindeki inancı saklayan hem de Allah'ın kendisine bahşettiği

¹ Grekçe sémantiké-sémantikos kökünden türeyen ve anlamlı, manidar, anlam veren, belirten gibi manalara gelen semantik, on dokuzuncu asrın ortalarına değin dilin sadece dış yönü yani ses bilgisi/fonetik ve biçim bilgisi/morfoloji üzerinde yoğunlaşmakta idi. Ancak yirminci asrda yapısalcılığın da etkisiyle bu disiplin, günümüz dil çalışmalarının en gelişmiş alanlarından biri olan anlam alanına yönelmeye başlamıştır. Bilhassa felsefe, mantık ve psikoloji ilimlerinde yaşanan gelişmeler, bu disiplinin çerçevesini genişlettiği gibi, diğer alanlarla ilgisini ve önemini de artırmıştır (Kasapoğlu, 2013, 107; Aksan, 2009: I, 30).

² Ayrıca dilcilere göre bu kavram, lügatte uzaklaşma, kaçınma ve sakınma anlamlarını da içermektedir (İbn Manzûr, 1119: V, 3898; el-İsfahâni, 2010, 922. Bu bağlamda insanlardan uzakta olan ve neredeyse hiç kimsenin uğramadığı, gitmediği yere "كفر" denmektedir (İbn Fâris, 1399/1979: V, 192).

nimetleri gizleyen yani o nimetlere karşı nankörlük yapan kimseye kâfir dendiği gibi (İbn Fâris, 1399/1979: V, 191; İbn Manzûr, 1119: V, 3898-3899); mecazî olarak zırhını ve silahını kuşanan kimseye, kuşanılan zırha, çiftçiye, geceye, denize, büyük vadi ve nehre, gökyüzünü kaplayan buluta, güneşin kaybolmasına ve rüzgârın etkisiyle toprakla üzeri örtülen küle de kâfir ismi verilmektedir (İbn Fâris, 1399/1979: V, 191; İbn Manzûr, 1119: V, 3899-3900; el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 39; ez-Zemahşerî, 1419/1998: II, 140).

Kıscası herhangi bir şeyin etrafı/üzeri örtülüp gizlendiğinde, “کفره:keferahü” ifadesi kullanılmaktadır (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 39). Bu minvalde çiçeklenmeden önce üzümün üzerinde onu örten yaprağa ve meyve tomurcuğunun kabuğuna “كافور:kâfûr” (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 39; İbn Fâris, 1399/1979: V, 191; İbn Manzûr, 1119: V, 3900)³, nankörlükte aşırı giden kimseye de “كفو:kefûr” (İsfehânî, 2010, 920) ismi verilmektedir. Aynı şekilde hiçbir şey olmamış gibi bir şeyi örtmeye ve üzerini kapatmaya “تكفير:tekkîr” (İsfehânî, 2010, 923)⁴, hayırsever birisi olmasına rağmen yaptığı iyiliklerine karşı kendisine şükredilmeyip nankörlük edilen kimseye “مكفر:mükffer” (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 39) denmektedir. Yine “كفارة:keffâret” ise, günah, yemin, sadaka ve orucun kendisiyle gizlendiği ve ortadan kalktığı şey (İbn Manzûr, 1119: V, 3900; İsfehânî, 2010, 922-923) olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim küfürden türeyen bu keliamelerin böyle bir anlam dokusuna sahip olmalarının nedeni, onlarda bulunan örtme ve gizleme özelliğidir.

Öte yandan “كفر:kefera” kökünün masdarları olan “كفر:küfr”, “كفران:küfrân” ve “كفور:küfür” lafızlarının içerdiği manalar hakkında görüş ayrılığı söz konusudur. İbn Manzûr’a (h. 630-711) göre bu lafızlar, hem şükürün zıttı nimete karşı nankörlük hem de imanın zıttı küfür manalarını kapsamaktadır (İbn Manzûr, 1119: V, 3897). Ancak Râgıb el-İsfehânî (ö. h. 425), “كفران:küfrân” lafzının nimete karşı nankörlük anlamına⁵ geldiğini; “كفر:küfr” masdarının da, dinî bir terim olarak inkâr etmek, reddetmek ve yalanlamak anlamlarında kullanıldığını ve “كفور:küfür” formunun ise, her ikisi için kullanıldığını öne sürmektedir (İsfehânî, 2010, 918).⁶

Kur’ân vahyinin nüzulüyle birlikte küfür kavramına imanın tam karşısında yer alan inançsızlık manası yüklenmiş ve kavram dinî bir terime dönüşerek İslamlaştırılmıştır. Böylelikle o, diğer olumsuz niteliklerin etrafında kümelenildiği bir eksen oluşturmakla beraber Kur’ân’ın ahlâk sisteminin bütünü içinde önemli bir yer işgal etmiştir (Izutsu, 2017, 199). Esasında bu dinî anlamı kazanmadan önce Câhiliyye döneminde kavramsal doku, iyice yerleşmiş ve küfür, insanlar arası ahlâkî münasebetleri yöneten temel hukuk kurallarından biri olarak görülmüştür (Izutsu, ts., 271). Özellikle nimet bahşetme ve nimete nail olma bağlamında kavramın, yapılan iyilikleri görmezden gelme, minnet duymama ve bu suretle nankör olma anlamı ön plana çıkarılmıştır (Izutsu, 2017, 200).

Daha sonra Kur’ân’ın diğer birçok anahtar kavramlarında olduğu gibi Allah, bu kavrama da dinî bir hüviyet kazandırmış ve artık kavram, Allah ile insan arasındaki dikey ilişki düzeyini yansıtan ana ilkelere birini ifade eder hâle gelmiştir. Nitekim insan, yaşamının her anında lütuf ve kerem sahibi Allah’a karşı şükürünü eda etmekle yükümlüdür. Kâfir ise, O’nun nimetlerinden istifade etmesine rağmen davranışlarında hiçbir minnettarlık belirtisi göstermeyen, aksine O’na karşı isyankâr tutum takınan kimsedir. Allah’a karşı tam bir nankörlük olarak nitelendirilebilecek bu tutum, belirgin biçimde O’nu, peygamberlerini ve onların getirdiği vahyi yalanlamada açığa çıkmaktadır (Izutsu, 2017, 200). Buna bağlı olarak küfür de, Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberleri yalanlama ve reddetme şeklinde tanımlanmaktadır (Topaloğlu- Çelebi, 2015, 192).⁷

Dolayısıyla İslâm dünyasında küfür, inanç halleri bakımından imanın tam karşısında konumlandırıldığı gibi, kâfir de, sahip olma açısından mümin ya da Müslim’in karşıtı olarak görülmüştür (Izutsu, 2017, 200). Tam da bu noktada Japon Şarkiyatçı Toshihiko Izutsu (1914-1993), küfür kavramının, yerleşmiş olan geleneksel terkiibinden alınıp tamamen farklı bir ilişkiler sistemi içinde kullanıldığını savunur. Ona göre bu kavram, derin ve etkili bir değişikliğe maruz kalarak temel anlamını neredeyse

³ Müttekaddimün dönemi Arap dilcilerden Halil b. Ahmed (ö. h. 170), ayrıca tıbbî karışımlardan oluşan bir kokuya, cennetteki su pınarına, papatya çiçeği gibi hoş kokusu olan çiçekli bir bitkiye de kâfûr ismi verildiğini nakleder (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 39).

⁴ Kur’ân vahyinin nüzulüyle birlikte dinî bir terime dönüşen tekkîr, “bir kimseye kâfirlik isnadında bulunma ve onun küfürüne hükmetme” anlamını kazanmıştır (İbn Manzûr, 1119: V, 3899).

⁵ Buna paralel olarak Seyyid Şerîf el-Cürçânî (ö. 816/1413) de bu lafzı, kendisine ikramda bulunanın nimetini örtbas etme ya da ona muhalefet hususunda açıkça nankörlük yapma ve kadir kıymet bilmeme şeklinde tanımlamaktadır (el-Cürçânî, 1985, 194).

⁶ Benzer biçimde İsfehânî, “كفارة:keffâret” formunun daha ziyade imanın zıttı olan küfür yolunu seçen kimse anlamındaki “كافر:kâfir” kelimesinin çoğulu olarak kullanıldığını; diğer taraftan “كفره:keferahü” formunun ise, daha çok nimet ve iyiliklere karşı nankörlük eden manasındaki “كافر:kâfir” kelimesinin çoğulu olarak kullanıldığını savunur (el-İsfehânî, 2010, 921).

⁷ Aynı minvalde vahyin geliş süreciyle birlikte tekkîr kavramı da, yeni bir içerikle “bir kimseye kâfirlik isnadında bulunma ve onun küfürüne hükmetme” anlamını kazanmıştır (İbn Manzûr, 1119, V, 3899).

tamamen kaybetmiştir (Izutsu, ts., 29). Diğer bir deyişle küfür, temel/lügavî anlamından soyutlanarak yepyeni bir kavram olarak varlık sahasına çıkmıştır.

Ancak kavramın evrim sürecine ilişkin Izutsu'nun bu tespitine katılmamız mümkün değildir. Zira küfrün İslâmî bir forma bürünerek sahip olduğu "imansızlık/inanmama" anlamına dikkatle bakıldığında, taşıdığı bu yeni mana, onun temel anlamından kopuk ve soyutlanmış değildir. Aksine lügavî anlamıyla irtibatlı olarak bir değişime ve tekâmüle uğramıştır. Daha doğrusu Allah, lügavî anlamında tasarrufta bulunarak kavramı tahsis etmiş ve asıl anlamını korumuştur. Böylelikle kavramın lügavî anlamına katkıda bulunmuş ve onun anlam çerçevesini zenginleştirmiştir.

Üstelik küfür kavramına yüklenen bu yeni anlam, Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda vahyin nüzulünden önce bilinmiyor ya da ilk defa duyulmuş değildir. Sözelimi, Câhiliyye döneminde Hanîf diye bilinen Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın, Fîl vakası üzerine söylediği aşağıdaki şiirinde geçen küfür kelimesine yüklenen anlam, inkâr yani yalanlama, reddetme ve tanımama manasındadır:

ان آياتنا باقيات
ما تمأني بهن الا الكفر
حبس الفيل بالمغمس حتى
ظل يحبو كأنه معقو

"Şüphesiz Rabbimin ayetleri bakidir.

Onlar hakkında inatçı kâfirden/inkârcıdan başkası şüphe ederek tartışmaz.

Fîl, muğammes denilen yerde alıkondu.

Sanki ayakları kesilmiş de karnının üzerinde duruyordu." (Ekin, 2001, 33)

Ayrıca o dönemde bir kimsenin hakkı inkâr edildiğinde "كافره حقه: onun hakkını bilerek ve açıkça inkâr etti/reddetti" denir. Zira İbn Manzûr'a göre bu ifade, "جهده:cehadehü" anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1119: V, 3897). Nitekim "جده:cehade" fiili, ikrarın zıttı olarak açıkça bilmemezlikten ve tanımamazlıktan gelme demektir (İbn Manzûr, 1119: I, 547).

Görüldüğü üzere Kur'ân'ın nüzulünden önce Araplar, küfür kelimesine örtmek, gizlemek, uzaklaşmak, geri durmak, nankörlük etmek gibi anlamların yanı sıra bir hakkı inkâr etmek ve Allah'ın ayetlerini yalanlamak gibi anlamlar da yüklemişlerdir. Bu da, Kur'ân semantiği üzerine çalışmalar yapan Izutsu'nun iddiasının aksine, Kur'ân'ın nüzulüyle birlikte küfür kavramına yüklenen şer'î anlamın, Câhiliyye Arapları tarafından hiç duyulmayan, bilinmeyen ve çağrışım yapmayan yeni bir anlam olmadığını gösterir.

Buradan hareketle kimi dilciler küfrü, meydana geliş şekli ve sebeplerine göre dört kısma ayırır. Birincisi, küfr-ü inkâr olup bu tür küfürde, aslında Allah bilindiği halde itiraf edilmekten kaçınılmaktadır (İbn Manzûr, 1119: V, 3897). Daha açık bir anlatımla, kişinin tevhit esaslarını tanımaması yani kalbiyle ve diliyle inkâr etmesi durumu söz konusudur. İkinci küfür türü olan küfr-ü cühûda gelince, burada kişi, bu esasları kalbiyle bilmesine rağmen diliyle açıkça söylememektedir. Bu yüzden böyle kimseye nankör/inkârcı kâfir denir. İblis ile Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın küfrü, bu çeşit bir küfürdür (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 38; İbn Manzûr, 1119: V, 3898).

Üçüncü küfür türü ise, küfr-ü muâne olarak isimlendirilir. Bu tür küfürde kişi, kalbiyle bilip diliyle açıkça söylemesine rağmen haset, haddi aşma ve mevcut sisteme karşı gelme gibi nedenlerle İslâm'ı bir din olarak kabullenmeyi reddetmektedir. Ebû Cehl ve onun gibilerinin küfrü, bu şekildedir. Yine Ebû Tâlib de, kalbiyle bilip diliyle itiraf etmesine karşın kınanma ve hakarete uğrama korkusuyla İslâm dinine girmeyi reddetmiştir. Son olarak küfr-ü nifaka bakıldığında bu tür küfürde kişi, diliyle açıkça söylemesine rağmen tevhit esaslarını kalbiyle inkâr etmekte ve onlara kalben inanmamaktadır (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 38; İbn Manzûr, 1119: V, 3898). Böyle kimselere İslâmî terminolojide münafık adı verilmektedir (İbn Manzûr, 1119: VI, 4509). Nitekim o kimseler, izhar ettiğinin aksini gizlemekte (İbn Fâris, 1399/1979: V, 455) yani bir taraftan iman ettiğini söyleyip diğer taraftan gerçek yüzü olan küfrünü gizlemektedir (İbn Manzûr, 1119: VI, 4509).

2. KUR'ÂN SEMANTİĞİ AÇISINDAN KÜFÜR

Toplumsal uzlaşımın bir sonucu olan dil, tümüyle beşerî ve tarihsel varlık alanına ait sosyo-kültürel dinamik bir olgudur. Bu anlamda dilsel bir metin olan Kur'ân, yirmi üç yıllık bir zaman dilimini kapsayan süreçte yaşanan olay ve gelişmelere bağlı olarak peyderpey indirilmiştir. Bu nedenle o, olgu ve kültürün içinde şekillenen bir muhtevaya sahiptir. Diğer bir ifadeyle Allah, Hz. Peygamber'e vahyettiğinde, ilk muhataba ait dil sistemini seçmiştir. Her ne kadar metnin kaynağı ilahi olsa da bu durum, muhtevanın olgusalılığı ve onun beşerî kültüre aidiyeti ile çelişmez (Ebû Zeyd, 2006, 47).

Öte yandan Kur'ân, indirildiği toplumun kültür ve dil sisteminin sadece bir taşıyıcısı değildir. Aynı zamanda ilahi kaynaktan gelen bir metin olması yönüyle de o toplumun dil ve belagat özellikleri üzerinde belirleyici bir etkisi ve etkinliği söz konusudur. Nitekim Câhiliyye döneminde kullanılan kimi kelimelere Kur'ân'da yeni ve farklı bir anlam yüklendiği, kimi kelimelerin de nüzul sürecinin muhtelif dönemlerinde – Mekke ve Medine Dönemi- değişik anlamlarda kullanıldığı ve daha önce lügat anlamında kullanılan bir kavramın Kur'ân'da terim anlamı kazandığı rahatlıkla görülebilmektedir (Karagöz, 2017, 315). Dolayısıyla aralarındaki karşılıklı etkileşimin varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

Buna göre birden fazla anlama gelen bir kelime, cümle içerisindeki tek bir kullanımda bu anlamların hepsini birden içermez. Zira böyle bir şey, lafzın Arap dilindeki vazedilme esasına aykırıdır. Aksi takdirde birbirine zıt manaların arasının birleştirilmesi gerekecektir. Daha doğrusu manalardan her biri aynı anda hem kastedilmiş hem de kastedilmemiş olacaktır ki, bu ise imkânsızdır (Cündioğlu, 2016, 37). Bu bakımdan farklı manalara gelebilen bir kelime, her kullanımında, hatta bir ayet içerisinde ayrı manalar ifade edebilmektedir. Keza peş peşe gelen iki ayette geçen bir kelime de, her kullanımında başka bir anlama sahip olabilir (Cündioğlu, 2016, 27).

Öyle olmakla beraber anlamın doğru veya yanlış olma ihtimali noktasında, ilgili kelimeye yeni bir delalet imkânı ve mana içeriği yüklemek, ayrı bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bu durumda, anlamı doğrulama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz anlam, onu anlatanın vermek istediği bir mesaj olduğundan doğru anlam, anlatılandan değil, anlaşılandan ibarettir. Bu yüzden anlam, yalnızca anlatana sorularak doğrulanabilir.⁸ Şayet anlatana, “sözünde kastettiği şeyin ne olduğu” sorulamıyorsa, sözün tabii bağlamına başvurmak gerekir. Tabii bağlam ise, ne söylendiği, kime ya da kimlere söylendiği, niçin söylendiği, ne zaman ve nerede söylendiği gibi sorulardan müteşekkildir. Daha açık bir anlatımla bilhassa sözlü metni anlayabilmek için sözün orijinal ve asıl hali ile söylenme sebebini, ilk muhataplarını ve zamanını bilmek gerekir (Cündioğlu, 2016, 9-10).

Kısacası sözlü bir metinde anlam, metin içi ve metin dışı bağlam içerisinde ortaya çıkar. Nitekim sözel bir metin olmasının yanı sıra ilahî hitap olma özelliğini de taşıyan Kur'ân'ın, kendi düşünce sistemi ve semantik alanı içerisinde doğru anlaşılması için nüzul dönemindeki ilk muhatapların anladığı gibi anlamlandırılması gerekir. Bunun dışında Kur'ân'da geçen bir kavrama, onun nüzul sürecinin tamamlanmasından birkaç asır sonra kazandığı mana dikkate alınarak anlam verilmesi doğru değildir. Aksi takdirde ayetler, biz onlara neyi söyletmek istiyorsak onu söyleyen birer vasıtaya dönüşürler. Bu ise, anlamın belirsizleşmesinden ziyade buharlaşması demektir (Uzun, 2016, 31).

Bu çerçevede Kur'ân'da geçen bir kavramın semantik analizi yapılırken, öncelikle onun nüzul öncesi ve nüzul dönemindeki anlamı ya da anlamları belirlenmelidir. Daha sonra o kavramın Kur'ân'da geçtiği yerlerdeki kullanımı dikkate alınmalı ve en önemlisi bağlama müracaat edilmelidir. Zira anlamı bağlam belirlediğinden her kavram, bağlamıyla sıkı bir şekilde ilişkili olup anlamını buradan alır (Kasapoğlu, 2013, 140). Başka bir deyişle kavramın, herhangi bir ayette geçtiği mananın tespitinde siyak ve sibak bütünlüğüne dikkat edilmeli yani onun önceki ve sonraki ifadelerine göre alacağı anlam göz önünde bulundurulmalıdır (Kasapoğlu, 2013, 156-157).

Filhakika kelime, sözün bütünlüğü dışında bir anlam ifade etmez. Şayet o, sözün bütününden koparılıp tek başına bırakıldığında, varlıkla ilişkisi kesilir ve anlam içeriğini kaybeder. Oysa kelime, anlamını sözün bütünlüğü içerisinde kesinleştirir ve kesinliğini de, birlikte kullanıldığı diğer öğelerle bir anlam örgüsü oluşturduğu dizgeden/bütünden alır. Nasıl ki tabiatta hiçbir nesne doğanın bütünlüğünden kopuk var olamıyorsa, kelimeler de sözün bütünü dışında kendi başlarına var olamazlar. Bu itibarla her kelime, ancak sözün bütünü içinde anlamlıdır (Cündioğlu, 2016, 49).

Tüm bu bilgilerden hareketle bu aşamada artık küfür kavramının semantik yapısından bahsedilmesinin zamanı gelmiştir. Fakat burada, kavramın semantik sahasında yer alan ve etrafında kümelenen eş ve yakın anlamlı kelimeler ile zıt anlamlı kelimelere temas edilmeyecektir. Zira bunların da yer aldığı detaylı bir çalışma, makale hacmini ve sınırını aşacağından sadece türevleriyle birlikte küfrün Kur'ân'ı Kerîm'deki kullanım biçimlerinin anlatılmasıyla yetinilecektir. Kaldı ki böyle kapsamlı bir analiz çalışması, ancak bir kitap veya tez çalışması olarak ortaya konabilir.

⁸ Anlamın anlatana sorularak doğrulanabildiğine dair İbn Manzûr, Hz. Peygamber'in şu sözünü misal vermektedir: Allah Rasûlü, “Küfrettikleri için cehennem ateşi ehlinin çoğunun, kadınlardan oluştuğunu gördüm” dedi. Bunun üzerine sahâbe, “Allah'ı mı inkâr etmişler?” diye sorar. Hz. Peygamber de, “Hayır, yapılan iyiliklere ve kocalarına karşı nankörlük etmişler. Yani eşlerinin iyiliklerini bile bile görmezlikten gelip kıymet bilmemişler” der (İbn Manzûr, 1119, V, 3898).

2.1. Küfür Kavramının Kur'ân'da Kullanım Biçimleri

Dinî metinlerin anlaşılması sürecinde temel kavramların bilinmesi ve anlam katmanlarının ortaya çıkarılması, öncelikli ve mühim bir meseledir. Zira o metinlerin vermek istediği mesajlar ve bu mesajların içinde saklı varlık, evren ve Allah tasavvuru, kavram kalıpları içerisinde sunulmaktadır. Bir diğer ifadeyle ilahî mesajlar, tüm muhataplarına kavram örgüsü içinde verilmektedir (Yılmaz, 2004, 239). Böylelikle merkezî konumda yer alan kavramlar, kutsal metnin kelime hazinesinin ilişkiler ağında önemli bir semantik alan meydana getirir.

Bu bağlamda son ilahî metin olan Kur'ân'ın tevhit eksenli dünya görüşünün teşekkülünde hayati rol oynayan temel kavramlardan biri küfürdür. Çoğunlukla sülâsî ve az da olsa rubaî vezin kalıplarında kullanılan küfür, Kur'ân'da isim, fiil ve masdar olmak üzere müştaklarıyla birlikte 523 ayette geçmektedir.⁹ Kur'ân'a bakıldığında küfür kökü temelde, biri şükrün zıttı nankörlük diğeri de imanın karşıtı inkâr olmak üzere iki farklı anlam içermektedir (İbn Manzûr, 1119: V, 3897). Bu iki anlamın yanı sıra üç ayette uzak olma ve tanımama (İbrâhîm, 14/22; Ankebût, 29/25; Mümtehine, 60/4), bir ayette ise çiftçi (Hadîd, 57/20) anlamında kullanıldığı görülmektedir. Yine bu kökten türeyen “تكفير:tekfîr” kelimesi her ne kadar Kur'ân'da geçmese de, aynı vezinde yer alan “كفر:keffera”, “كفر:keffir” kelimeleri “bağışlama, affetme, ortadan kaldırma ve telafi etme” anlamlarında karşımıza çıkmaktadır (Abdûlbâkî, 1436/2015, 805-806).

Esas itibarıyla bu kavramdan türeyen kelimelerin hareket noktasını, “örtmek, gizlemek ve kapamak” anlamı oluşturmaktadır. Nitekim küfür kavramı ve türevleri, bu vaz'î manaya bağlı kalarak içerik kazanmıştır. Burada bu kavramın Kur'ân'da içerdiği manaların geçtiği ayetlerin tümünü ele almamız mümkün değildir. Zira hem zaman hem de bir makale çalışması olması hasebiyle kavramsal çerçevenin sınırlı tutulma zorunluluğu buna imkân vermemektedir. Bu sebepten kavramın geçtiği yerlerdeki cümle içi kullanımı ve metin bütünlüğü gözetilerek kapsadığı manalara birkaç ayet özelinde değinilecektir.

a. Nankörlük Etmek:

Allah, asıl muhatapı ve hedef kitlesi olan insana iyi ile kötüyü, zararlı ile faydayı ayırt edebilecek selim bir akıl, bilgi edinme kabiliyeti, hür irade ve temyiz gücü vermiştir. Buna rağmen seçiminde muhayyer bırakılan insan (Yûnus, 10/108; İsrâ, 17/15, 84; Kehf, 18/29; İnsân, 76/29), yanlışa düşmekten ve yanılmaktan hâlî olamamaktadır. Zira zayıf yaratılmış (Nisâ, 4/28; Rûm, 30/54) olmasının yanı sıra fıtratına yerleştirilen günah işleme yetisi (Şems, 92/8) onu, aceleci ve tahammülsüz yapmakla (İsrâ, 17/11; Enbiyâ, 21/37; Meâric, 70/19) beraber dünya hayatına (Kıyâme, 75/20-21; Âdiyât, 100/8; Hümeze, 104/1-4) ve menfaatine düşkün (Hac, 22/11; Rûm, 30/36; Meâric, 70/20-21; Fecr, 89/17-20) biri kılmıştır. Ayrıca her insanda bulunan ve onun menfi yönünü öne çıkaran nefis, sürekli ona kötülüğü emretmekte ve adeta onu içinde şehvât ve habîs olan duygulara yönelmeye zorlamaktadır (Zemahşerî, 2009: II, 461-462). Açıkçası bu durum, yapılan iyiliklere ve verilen nimetlere şükretmesi, başına gelenlere sabretmesi istenen insanın nankör bir varlık hâline gelmesini beraberinde getirmektedir.

Arapça'da “كفر النعمة:küfrü'n-nimeti” ve “كفران:küfrân” kelimeleriyle (İsfehâni, 2010, 918; İbn Manzûr, 1119: V, 3897) ifade edilen nankörlük, şükrün ve minnettarlığın karşıtı olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda nankör kimseye de aslen “شاکر:şâkir”ın zıttı olan “كافر:kâfir” denilmektedir (İbn Manzûr, 1119: V, 3897; Izutsu, 2017, 73) Bu durumda kâfir, hal ve hareketleriyle şükreden izlenimi uyandırmayan ve buna yanaşmayan kimsedir. Nasıl ki şükür, nimet verene borcunu ödemek üzere verdiği nimetin hakkını açıkça ortaya koymak ve itiraf etmek ise, nankörlük de bunun aksi olup nimet verenin hakkını yalanlamak üzere onu unutmak ve örtbas etmektir (el-Askerî, 2009, 45). Daha açık bir söylemle, yapılan iyiliklere ve elde edilen menfaatlere karşı şükür ve minnet borcunu ödememeye nankörlük denir.

Bu kapsamda nankörlük, bir insanın başka bir insana ya da Rabbine karşı nankörce tutum sergilemesine göre iki şekilde tezahür eder. Nitekim her iki türün örnek kullanımına Kur'ân'da rastlamak mümkündür. Dilimizde ve gündelik yaşamda yaygın olarak kullanılan nankörlüğün birinci türünde, bir insan başka bir insandan gördüğü iyiliği ve yardımı görmemezlikten gelerek ona karşı nankörce tutum takınmaktadır. Aynı zamanda Kur'ân'ın nüzulünden önce Arapların sözlü literatüründe yerleşik kullanıma sahip olan bu türün¹⁰ örneğine Şu'arâ suresinin 19. ayetinde yer verilmektedir. Bu ayette geçen “وانت من الكافرين” kavlindeki “kâfir” kelimesinin anlamını tespit edebilmek için bu ayet, bir önceki ayetle birlikte ele alınmalı ve sözün tabii bağlamına bakılmalıdır. Buna göre bir önceki ayette Firavun, tebaasından bir Kıptî'yi öldüren Hz. Musa'ya, “küçük bir çocukken kendisini aralarına alıp sahip çıktığını, fakat buna rağmen asla

⁹ Hem sülâsî (kefera) hem rubaî (keffera) vezinde kullanılırken özneye yetinmeyip nesneye ihtiyaç duyan küfür fiil kökü ve türevleri, sayabildiğim kadarıyla Kur'ân'ın 304 ayetinde fiil, 176 ayetinde isim ve 43 ayetinde masdar olarak yer almaktadır (Abdûlbâkî, 1436/2015, 152-153, 381-382, 777-779, 805-810, 1033-1034).

¹⁰ Câhiliyye dönemi şiirlerinden örnekler için bkz. (Ekin, 2001, 32-33).

kabul edemeyeceği öldürme fiiline karıştığını” söylemektedir. Buna bağılı olarak artık onun iyilik ve kıymet bilmeyen nankör bir kimse olduğu serzenişinde bulunmaktadır (Cündioğlu, 2016, 11). Diğer bir ifadeyle Firavun, Musa’ya “sen, bana karşı nankörlük etmenin yollarını aradın” demek istemektedir (el-İsfehâni, 2010, 919). Açıkça görüldüğü üzere bu ayette nankörlük, dünyevî bağlamıyla olgusal anlamda kullanılmıştır.

Nankörlüğün ikinci türü ise, Allah’a ve O’nun nimetlerine karşı yapılan nankörlüktür. Kullarına maddî ve manevî sayısız nimetler¹¹ bahşeden Allah, onlardan bu nimetlere karşı kendisine şükredilmesini ve minnettarlık duyulmasını istemektedir. Bunun yolu da, lütfu ve keremiyle ihsanda bulunduğu nimetleri hiçbir zaman hatırdan çıkarmayıp O’nu saygı ve övgüyle anmak ve O’na içtenlikle teslimiyet göstermektir.¹² Fakat O’nun bu sonsuz nimetlerine karşı insan, gaflete düşerek hakkını vermemekte¹³ ve çok az şükretmektedir (Mü’minûn, 23/78; Sebe’, 34/13). Dolayısıyla nankörlüğe eğilimli karaktere sahip oluşu gerçeğinden hareketle Kur’ân, insanı nankör olarak nitelemektedir (Hûd, 11/9; İbrâhîm, 14/34; Hac, 22/66; Şûrâ, 42/48; Abese, 80/17; Âdiyât, 100/6).

Kur’ân’da insanın Allah’a karşı nankörlüğünden bahsedilirken, ayetlerin gerek sibak ve siyakında gerekse geçtiği yerlerde olsun, nimet ve şükür kelimeleriyle birlikte nankörlük kavramı yer almaktadır (Bakara, 2/152). Geçtiği bu yerlerde kavramın, “كفر:küfr” kelimesinin sülâsî fiil vezniyle kullanıldığı görülmektedir (Bakara, 2/152; İbrâhîm, 14/7, 28; Nahl, 16/72, 83, 112; Neml, 27/40; Ankebût, 29/66, 67; Zümer, 39/7, Abese, 80/17). Ayrıca nankör oluşun ileri derecelerini ifade etmek üzere bu kelimenin müştakları olan “كفو:kefûr”¹⁴, “كفأ:keffâr”¹⁵ ve “كفؤ:küfûr”¹⁶ kelimeleri de kullanılmaktadır. Yine bu kelimedenden türeyen ve fiil-i taaccüb evvel kalıbında kullanılan “ما اكفره:ma ekferahü” lafzı, alabildiğine nankörlük içinde olan insana yönelik hayret ve şaşkınlık bildiren bir ifadedir. Sadece Abese suresinde (Abese, 80/17) karşımıza çıkan bu kullanıma göre, Allah’ın nimetlerine nankörlükte haddi aşan kimsenin davranışının en çirkin ve en yadırganacak bir tutum olduğuna dikkat çekilmektedir (Zemahşerî, 2009: IV, 689). Bu da, kulluğunun gereği olarak Allah’a şükretmesi gereken insanın, O’nun en kerih gördüğü fiil ya da fiilleri işleyerek nasıl nankörlüğün zirvesine çıkabileceğini ve aynı zamanda içine düştüğü korkunç ve zelil hâlini gösterir.

Öte yandan insan, lütfu ve keremi için Allah’a şükran ve minnettarlık duyup bunun gereğini yaptığında, Rabbi de ona karşı şükürünü gösterir (Bakara, 2/158; Nisâ, 4/147; İsrâ, 17/19; Tegâbün, 64/17; İnsân, 76/22) ve nimetlerini artırır (İbrâhîm, 14/7). Nitekim kendi kendine yeten ve hiç kimseye muhtaç olmayan tek varlık olan Allah, kullarının iyi ve güzel davranışlarına karşılık vereceğini ve onları mükâfatlandıracağı müjdesi vermektedir (Âl-i İmrân, 3/144-145).¹⁷ Bu anlamda O’nun kullarına karşı nankör olmayışı, Enbiyâ suresi 94. ayette “كفر:küfr” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu ayette, mümin olarak bir kimsenin sâlih amel işlemesi durumunda, Allah’ın onun bu çalışmasına nankörlük etmeyeceği (Enbiyâ, 21/94) ve kesinlikle ödüllendirileceği beyan edilmektedir. Dolayısıyla küfrün özünü ve omurgasını oluşturan nankörlüğün hem insanların birbirlerine ve Allah’a karşı tutumunu ortaya koymak hem de Allah’ın insanlara karşı tavrını belirlemek için “كفر:küfr” kelimesiyle kullanıldığı gerçeğine tanık olmaktayız.

¹¹ İbrâhîm, 14/34; Nahl, 16/18.

¹² Bu minvalde İsfehâni, nimeti tasavvur edip onu açığa çıkarmak şeklindeki tanımladığı şükürü üçe ayırır. Birincisi, nimeti tasavvur etmek olan kalp ile şükür; ikincisi, nimet vereni övmek ve yüceltmek olan dil ile şükür; üçüncüsü ise, nimetin karşılığını gereğince vermek olan azalarla şükürdür. Ona göre Sebe’ süresi 13. ayette geçen “...Ey Dâvûd ailesi şükredin...” kavlindeki şükür kelimesi, her üç şükür çeşidini de kapsamaktadır. Zira Allah, kalp, dil ve diğer azalarla yapılan her üç şükür çeşidinin gerekliliğini vurgulamak için bu ifadeyi kullanmıştır (el-İsfehâni, 2010, 560).

¹³ Zira insan, bir sıkıntı ve belaya uğradığında korkar, üzülür, kaygılanır ve şikâyet eder; Öte yandan bir nimete eriştiğinde ise, onu kendinde toplamaya ve bundan başkalarını men etmeye çalışır. (ez-Zemahşerî, 2009: II, 536).

¹⁴ Geçmişte sahip olduğu nimetlere karşı büyük bir nankörlük ve çok unutkanlık içinde olan (Zemahşerî, 2009: II, 367), diğer bir ifadeyle çok nankörlük eden ve pek az şükreden kimseyi ifade etmek üzere kullanılan kefür, 11 yerde (Hûd, 11/9; Hac, 22/38, 66; Lokmân, 31/32; Sebe’, 34/7; Fâtır, 35/36; Şûrâ, 42/48; Zuhruf, 43/15; İnsân, 76/3) insanın bir sıfatı olarak kullanılırken, sadece bir yerde (İsrâ, 17/27) şeytanın sıfatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı vezinde kullanılan “كفؤ:kenûd” lafzı da, mübalağa anlamı taşımakla birlikte bir sıfat olarak insan için kullanılmaktadır. Âdiyât suresi 6. ayette karşımıza çıkan bu kullanıma göre insanın, sahip olduğu nimete karşı aşırı nankör olduğu ve onun kadrini ve kıymetini hiç bilmediği vurgusu yapılmaktadır (İbn Manzûr, 1119: V, 3937).

¹⁵ Şükretme gafletinde bulunarak şiddetli derecede elde ettiği nimetlere karşı nankör olan (ez-Zemahşerî, el-Keşşâf, 2: 536), başka bir deyişle nankörlüğü yaşam biçimi hâline getirip şiddetli derecede aşırı nankör kimseyi ifade etmek üzere kullanılan keffâr, Kur’ân’da 5 yerde (Bakara, 2/276; İbrâhîm, 14/34; Zümer, 39/3; Kâf, 50/24; Nûh, 71/27) geçmektedir.

¹⁶ Nimetin hakkını vermemek ve şükretmekten bile bile fazlasıyla kaçınan (Zemahşerî, 2009: III, 278) kimseyi ifade etmek üzere kullanılan küfür, Kur’ân’da 3 yerde (İsrâ, 17/89, 99; Furkân, 25/50) geçmektedir.

¹⁷ Üstelik Allah, kullarının işlemiş olduğu iyiliklerin kötülükleri gidereceğini (Hûd, 11/14; Ankebût, 29/7) ve bunun yanı sıra yapılanların daha güzeli ile karşılık bulacağını (Nisâ, 4/173; Hûd, 11/11; Ankebût, 29/7; Sebe’, 34/4; Câsiye, 45/30) bildirmektedir.

b. İnanmamak/İmansızlık:

Öncelikle Kur'ân'ın ifadesiyle (Rûm, 30/30) Allah, insanları tevhide ve İslâm dinine karşı çıkacak ve onu reddedecek fitratta yaratmamıştır. Aksine dönüştürücü ve kuşatıcı o gücü kabul edecek ve benimseyecek kabiliyette yaratmıştır (Zemahşerî, 2009: III, 463-464). Bu minvalde Allah'ın hükümleri ile O'nun insanları üzerinde yarattığı fitrat birbirini yadırgamaz. Daha net bir deyişle dinin ilke ve esasları ile insan fitratının tasarımı birbiriyle çatışmaz ve çelişmez. Nitekim her insandan, tabiatlarında gizil halde bulunan bu doğal kabiliyeti açığa çıkarmak suretiyle Allah'a yönelmesi (Mâide, 5/35; Rûm, 30/31; Zümer, 39/17, 54; Şûrâ, 42/13; Kâf, 50/8) ve O'na kul olma bilinciyle hareket etmesi beklenir (Zâriyât, 51/56).

Buna mukabil ins ve cin şeytanları, çeşitli zaafarla yüklü ve günah işleme potansiyeline sahip olan insanı sürekli kötü ve çirkin işleri yapmaya zorlayarak onu hak yoldan saptırmaya çalışır.¹⁸ Bu bir vakıa olup, bu noktada kimi zaman insan, istikamet ve eksen kayması yaşayabilmektedir. Düşünsel ve eylem planında ortaya çıkan bu kayma, isyana ve günaha dalmak suretiyle kişinin kendini ziyanı uğratması ve helak etmesi aşamasına doğru ilerleyebilmektedir. Nitekim haddi aşmayı ifade eden bu aşamada kişi, ilahî gerçekleri tanımamakta ve sırt çevirmektedir.

Bu bağlamda insanın kendine ve Rabbine karşı yabancılaşması demek olan bu aşama, imansızlık ve küfre sapma olarak nitelenir. İnkâr, şirk, tekzip, şüphe, dalalet ve zulüm gibi çeşitli tezahürleri olan imansızlık, Kur'ân'da küfrün en çok kullanılan bir anlamı olarak yer alır. Aynı zamanda Câhiliyye dönemi şiirlerinde (Ekin, 2001, 33) de geçen bu anlam, esas itibariyle üç şeye delalet eder: Birincisi, iman etmeyene/küfrün öznesine, ikincisi, kendisine iman edilmeyene/küfrün nesnesine, üçüncüsü ise, iman etmeme fiilinin kendisine yani küfür eylemine. Buradan hareketle küfrü, ilahî bildirimlerin bilinçli ve iradeli olarak reddedilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Zira insanın bildiği bir şeyi kabul etmesi veya reddetmesini irade sağlamaktadır (Özcan, 2014, 110).¹⁹ Buna bağlı olarak kâfir de, bu eylemi gerçekleştiren kimsedir.

Dolayısıyla bir bilgiye dayalı olup ondan sonra gelen iman (Özcan, 2014, 111) gibi, küfrün nesnesini de, İslâm'ın temel inanç ilkeleri oluşturmaktadır (Izutsu, 2017, 207). Nitekim Kur'ân'da küfre sapanların Allah'ın varlığını (Bakara, 2/28, 264; Nisâ, 4/136, 150; Tevbe, 9/54; Yûsuf, 12/37; İbrâhîm, 14/18; Nahl, 16/106; Fâtır, 35/26; Mülk, 67/6), birliğini (Nisâ, 4/176; Mâide, 5/73; Tevbe, 9/17, 30, Beyyine, 98/6), ayetlerini (Bakara, 2/39; 61, 161; Âl-i İmrân, 3/4, 19, 21, 70, 98; Nisâ, 4/56, 155, Mâide, 5/10; En'âm, 6/39; Enfâl, 8/31; Kehf, 18/105; Meryem, 19/77; Ankebût, 29/23; Rûm, 30/16; Fussilet, 41/15; Tegâbun, 64/10), peygamberlerini (Âl-i İmrân, 3/55, 101; Nisâ, 4/136, 150), meleklerini (Nisâ, 4/136), gönderdiği kitapları (Bakara, 2/41, 89, 90, 121; Nisâ, 4/136; Enbiyâ, 21/2-3; Sebe', 34/43; Ahkâf, 46/11), yeniden dirilişi ve ahireti (Bakara, 2/126, 264; Nisâ, 4/136; A'râf, 7/45; Hüd, 11/7, 19; Kehf, 18/105; Ankebût, 29/23; Rûm, 30/16; Secde, 32/10; Yâsîn, 36/77) inkâr ettikleri anlatılmaktadır. Küfre rıza göstermeyecek olan Allah'ın (Zümer, 39/7), küfürde ısrarlı tavırlarını sürdürmeleri ve kâfir olarak ölmeleri hâlinde, onları ebedî olarak cehennem ateşine atacağı (Bakara, 2/39, 62, 257; Âl-i İmrân, 3/86, 116; Nisâ, 4/169; Mâide, 5/80; Tevbe, 9/17, 49, 68; Nahl, 16/29; Ahzâb, 33/65; Tegâbun, 64/10; Beyyine, 98/6) ve orada elem dolu (Bakara, 2/104; Âl-i İmrân, 3/4, 56, 91, 176, 177; Nisâ, 4/18, 56; Mâide, 5/41, 73; Tevbe, 9/3, 90; Yûnus, 10/4; Ankebût, 29/23; Fâtır, 35/7; Fussilet, 41/27; Feth, 48/25; Mücâdele, 58/4; Tegâbun, 64/5; Gâşiye, 84/24) ve alçaltıcı bir azaba (Bakara, 2/90; Âl-i İmrân, 3/178; Nisâ, 4/150; Ahkâf, 46/20; Mücâdele, 58/4) uğratacağı bildirilmektedir. Bu anlamda yapıp ettiklerinin bu dünyada ve ahirette boşa gideceği (Bakara, 2/217; Mâide, 5/41; Kehf, 18/105; Muhammed, 47/1, 32) belirtilen böyle kimselerin, yaratılmışların en kötüsü/şerlisi olduğu (Enfâl, 8/55; Beyyine, 98/6) ve yaptıklarının en kötüsü ile cezalandırılacağı (Fussilet, 41/27) buyrulmaktadır.

Ayet içerisinde küfür kelimesinin, imanun zıttı anlamında kullanımına en çok edatsız/tek başına yer aldığı rastlanılmaktadır (Bakara, 2/19, 24, 26, 34, 89, 93, 102, 104, 105, 121, 161, 162, 191, 217, 254, 257, 286; Âl-i İmrân, 3/10, 12, 13, 32, 52, 55, 91, 97, 116, 131, 176, 178, 197; Nisâ, 4/18, 46, 167, 168; Mâide, 5/73, 86; A'râf, 7/76; Enfâl, 8/36; Tevbe, 9/3, 37, 49, 68, 90; Yûnus, 10/4; Ra'd, 13/35; Nahl, 16/29; Enbiyâ, 21/39; Hac, 22/72; Nûr, 24/57; ankebût, 29/54; Ahzâb, 33/64; Fâtır, 35/36; Yâsîn, 36/64; Sâd, 38/60; Zümer, 39/7;

¹⁸ Bu gerçeğe işaret etmek üzere Hz. Peygamber'den şu iki hadis aktarılmaktadır. Müslim'in Sahihinde geçen birinci hadise göre, "Benim kullarım Hak Din olan Hanif dini üzerine yaratılmıştır. Ne var ki şeytanlar, onları yoldan çıkarmak ve saptırmak istemektedirler." Ebû Hureyre'den nakledilen ikinci hadis ise şöyledir: "Her çocuk fitrat üzerine doğar. Daha sonra ebeveyni onu Yahudileştirir ve Hristiyanlaştırır." Bkz. (ez-Zemahşerî, 2009, III, 464).

¹⁹ Bu gerçeğe işaret etmek üzere Kehf suresi 29. ayette, "artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" (Kehf, 18/29) kavli yer almaktadır. Bu ayetle Allah, iman etme veya inkâr etme noktasında insanların irade hürriyetine sahip olduğunu ve onların tercihini dikkate aldığını ortaya koymaktadır. Yine Allah, Bakara süresi 256. ayette, "dinde zorlama yoktur" (Bakara, 2/256) buyurarak iman edip etmemenin kişinin tercih ve seçimine bırakıldığı ve bu anlamda hiç kimseye İslâm'ın inanç esaslarını ve yaşam tarzını zorla kabul ettirilemeyeceği beyan edilmektedir.

Fussilet, 41/27; Ahkâf, 46/20; Muhammed, 47/1, 8, 32; Mücâdele, 58/4; Tegâbun, 64/5, 7; Tahrîm, 66/7, 9; Nebe', 78/30, 40; Gâşiye, 88/23). Aslında özneye yetinmeyip nesneye ihtiyaç duyan bu kelimenin temel ve öncelikli kullanımı “عـ:be” edatıdır. Bilhassa iman edilecek hususların inkârından bahsedilirken, bu edat karşımıza çıkar (Bakara, 2/28, 39, 61, 85, 89, 90, 91, 99, 121, 126, 161, 264; Âl-i İmrân, 3/4, 19, 21, 70, 72, 86, 98, 101; Nisâ, 4/55, 56, 136, 150, 155; Mâide, 5/10, 73, 86; Tevbe, 9/30; Yûsuf, 12/37; İbrâhîm, 14/18; Kehf, 18/105; Meryem, 19/77; Ankebût, 29/23; Rûm, 30/16; Ahzâb, 33/66; Sebe', 34/43; Fâtır, 35/26; Fussilet, 41/7, 15; Tegâbun, 64/7, 10; Mülk, 67/6). Kimi zaman bu kelime; fîsk, şîrk, zulüm, tekzip, dalalet, nifak gibi kendisinin tezahürleri ve çeşitleri olan yakın anlamlı kelimelerle birlikte kullanılır (Bakara, 2/99, 105, 105, 254; Nisâ, 4/156; Mâide, 5/10, 86; A'râf, 7/76; Tevbe, 9/17, 23, 68, 73, 74; İbrâhîm, 14/18; Ankebût, 29/12; Rûm, 30/16; Tegâbun, 64/10; Tahrîm, 66/9; Beyyine, 88/6). Bunun dışında küfür, gerek aynı ayette (Bakara, 2/41, 85, 88, 91, 93, 108, 109, 121, 171, 212, 253; Âl-i İmrân, 3/28, 72, 86, 90, 100, 106, 141, 149, 177; Nisâ, 4/76, 84, 101, 136, 137, 143, 150, 170; Mâide, 5/61; A'râf, 7/76; Enfâl, 8/12; Tevbe, 9/23, 26, 66, 123; Kehf, 18/29; Ankebût, 29/12; Fâtır, 35/7; Mü'min, 40/10; Muhammed, 47/11; Feth, 48/25) gerekse bir önceki veya bir sonraki ayetlerle birlikte (Bakara, 2/276-277; Âl-i İmrân, 3/56-57; Nisâ, 4/56-57; Enfâl, 8/73-74; Câsiye, 45/30-31; Beyyine, 98/6-7) açık bir şekilde imanın karşıtı olarak yer almaktadır. Bu noktada nasıl ki mümin vasfını kazanabilmek için iman edilecek hususların tamamına inanmak gerekiyorsa, bu hususların bir kısmına inanıp diğerlerine inanılmadığında bu vasıf, ortadan kaybolmaktadır. Nitekim şu iki ayette, bu hususa dikkat çekilmektedir:

“...Yoksa siz **Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?** Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar, azabın en şiddetlisine uğratılırlar...” (Bakara, 2/85).

“Şüphesiz Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, **Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, (Peygamberlerin) kimine inanırız kimini inkâr ederiz'** diyenler ve böylece bu ikisinin (imanla küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler var ya; işte onlar gerçekten kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.” (Nisâ, 4/150-151).

c. Mağfiret:

Nüzul sürecinde Kur'an'ın küfür kavramına yüklediği ve ona yeni bir anlam kazandırdığı manalardan biri mağfirettir. “Tekfiru's-seyyiât” terkihiyle yer alan ve günahları telafi etmenin bir yolu olarak nitelenen mağfiret²⁰, kulun işlemiş olduğu kötülükleri Allah'ın bağışlayıp silmesi demektir. Diğer bir deyişle dinin öngördüğü kötü ve çirkin fiillerin, hiç işlenmemiş gibi üstünün örtülmesi ve kapatılmasıdır. Bu durumda işlenen günahlar karşılığında müstahak olunan azap düşürülmekte ve böylelikle Allah, kulunu azaptan korumaktadır (el-Askerî, 2009, 347; el-İsfehânî, 2010, 757).

Açıkçası mağfiret, küfrün “örtmek, gizlemek” temel anlamına yapılan bir katkı ve zenginleştirmenin neticesidir. Nitekim Kur'an, bu katkıyı “كفر:küfr” kök fiilinin rubaî vezninde masdarı olan “تَكْفِير:tekfir” kelimesiyle gerçekleştirmektedir (Ekin, 2001, 135). Gerçi Kur'an'da bu kelime geçmese de, aynı kalıptan mazi ve muzari vezninde fiiller, “kötülükleri/günahları bağışlamak ve affetmek” anlamında kullanılmıştır. Sahip olunan bu anlam, bir tanesi dua makamında olmak üzere (Âl-i İmrân, 3/193) toplam 14 ayette (Bakara, 2/271; Âl-i İmrân, 3/195; Nisâ, 4/31; Mâide, 5/12, 65; Enfâl, 8/29; Ankebût, 29/7; Zümer, 39/35; Muhammed, 47/2; Feth, 48/5; Tegâbun, 64/9; Talak, 65/5; Tahrîm, 66/8) karşımıza çıkmaktadır (Abdülbâki, 1436/2015: 153, 806, 935, 1033-1034) Bunlardan biri, Mekki sure olan Zümer 35. ayette “أسوء:esuev” kelimesiyle birlikte geçmektedir. Bu ayette Allah, **işlediklerinin en kötüsünü bağışlamak** ve yaptıklarının en güzeli ile karşılık vermek için onları mükâfatlandırdığını bildirmektedir. Buradaki “onlar” lafzından kastın kim olduğunu öğrenebilmek için bu ayeti, 33. ayetten itibaren kendinden önceki ayetlerle birlikte değerlendirmek gerekir. Zira bu sorunun cevabı, 33. ayette verilmekte ve o kimselerin, Hz. Peygamber'i ve onun getirdiği Kitab'ı tasdik edenler olduğu açıkça ifade edilmektedir.

Yine kötülüklerin affedilip bağışlanması bağlamında tekfir kalıbıyla söylenen bir başka ayette Allah, yasaklanan şeylerin büyüklerinden kaçınıldığı takdirde kötülükleri bağışlayacağı müjdesi vermektedir (Nisâ, 4/31). Bu ayette “kebâir” kelimesiyle birlikte geçen seyyiât, küçük günahlar manasındadır. Zira işlenmesi dinen kesin hükümlerle yasaklanan ve işlenmesi hâlinde dünyevî ve uhrevî cezaları gerektiren büyük günahlara “kebâir” denmektedir (Karaağaç, 2017, 188). Dolayısıyla aynı ayet içerisinde iki karşıt kavram olarak yer alan kebâir ve seyyiât, biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki farklı günah türünü karşılamaktadır.

²⁰ Kur'an'da, günahları telafi etmenin yolları olarak üç farklı anlatım biçimi karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, tekfiru's-seyyiât/kötülüklerin iyiliklerle örtülmesi, ikincisi, izhâbü's-seyyiât/kötülüklerin iyiliklerle silinmesi ve üçüncüsü, tebdilü's-seyyiât/kötülüklerin iyiliklerle değiştirilmesidir (Yılmaz, 2014, 163).

d. Kefaret/Tazminat:

Lügatte silmek ve yok etmek anlamına gelen kefare, işlenen hataların ve günahların, sadaka, oruç ve buna benzer şeyler cinsinden kendisiyle üzerlerinin kapatılması ve ortadan kaldırılması demektir (el-Ferâhîdî, 1424/2003: IV, 39; İbn Manzûr, 1119: V, 3900). Daha doğrusu işlenen hataların ve günahların bizzat Allah tarafından silinmesini sağlamak üzere yapılan telafi eylemleridir (Katar, 2002: XXV, 178). Bu eylemler, dinî açıdan suç ve kusur teşkil eden yanlışlar karşısında ödenmesi gereken bir bedel ve ceza niteliği taşımaktadır. Böylelikle o yanlışların üzeri kapatılarak adeta hiç işlenmemiş gibi kabul edilir.

Kefaret kelimesi, aslında Arapça olup “فعالة:fe‘‘âletün” vezninde mübalağa için kullanılan bir isimdir (İbn Manzûr, 1119: V, 3900). Bu ismin Arapça’ya “günahları telafi etme, ortadan kaldırma” anlamına gelen İbrânice kappârâ ve onun kökü olan kipperden geçtiği öne sürülmüştür (Katar, 2002: XXV, 177). Aynı zamanda tekfir kelimesiyle aynı kökten gelen bu ismin (Ekin, 2001, 137) Kur’ân’da geçtiği yerlere bakıldığında, iki kez aynı ayette (Mâide, 5/89) olmak üzere toplam dört defa (Mâide, 5/54, 95) kullanılmaktadır. Bu ayetlerde, kefareti gerektiren davranışların neler olduğu ve onun ne şekilde yerine getirileceği anlatılmaktadır.

Bu bağlamda kısastan bahseden ayetin (Mâide, 5/45) anlaşılabilmesi için bir önceki ayetle birlikte ele alınması gerekir. Buna göre Tevrat’ta yazılı bir emir olan kısastın o dönemin insanları için bir hak olduğu ve onların bu haktan vazgeçmeleri veya tasaddukta bulunmaları durumunda, ihlal edilen yasağın ortadan kalkması için bir ceza ve karşılık olacağı ifade edilmektedir (Mâide, 5/44-45). Yine bilerek yapılarak yeminden bahseden ayette (Mâide, 5/89), bu yeminin bozulmasının dinî açıdan suç teşkil ettiği ve bu günahın işlenmesi karşılığında ödenmesi gereken bir bedel olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu bedelin ise, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek veya köle azat etmek olduğu; ancak bunlardan birini yapmaya imkân bulunmadığında üç gün oruç tutmanın işlenen günah için kefaret olacağı bildirilmektedir (İsfehâni, 2010, 923). Keza aynı surenin 95. ayetinde, ihramlı iken av hayvanı öldürmenin yasak olduğu ve bu yasağın kasten çiğnenmesi durumunda işlenen suçun kefareti olarak yoksulları doyurmak ya da onun dengi oruç tutmak olduğu açıklanmaktadır. Bunun nedeni de, ihram yasağını çiğnemenin kötü akıbetinin tadılması olduğu buyrulmaktadır (ez-Zemahşeri, 2009: I, 665).

Öte yandan Kur’ân’da kefare kavramına atıf, bu ayetlerden ibaret değildir. Bunların dışında hacda tıraş olmak zorunda kalma (Bakara, 2/196), hataen adam öldürme (Nisâ, 4/92) ve zihar yemini (Mücâdele, 58/3-4) gibi Allah’ın koymuş olduğu bazı kural ve hak ihlalleri durumunda da kefaret zorunlu görülmüştür. Her ne kadar bu ayetlerde kefare kelimesi doğrudan geçmese de, muhteva olarak yer almaktadır. Bir bakıma Allah’tan bağışlanma dileme manasında bir çeşit tövbe olan kefare, bu yönüyle tekfir kelimesiyle aralarında anlam yakınlığı söz konusudur. Bu yakınlık, aynı kökten gelmelerinin yanı sıra dinî terminolojide kullanımları sayesinde açığa çıkmaktadır.

e. Teberri/Uzak Olmak

Nüzul süreciyle birlikte Kur’ân’ın, küfür kavramının anlam dünyasına çeşitlilik ve zenginlik kattığı yadsınamaz bir gerçektir. Onun bu katkısı, kavramın cümle içinde kullanımı ve bağlam ekseninde diğer kelimelerle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu ilişki sonucu ortaya çıkan ve küfür kavramına yüklenen manalardan biri de, teberidir (İsfehâni, 2010, 922; İbn Manzûr, 1119: V, 3898). Teberri, istenilmeyen veya hoşlanılmayan kimseye/şeye yakın olmaktan uzak durmak ve sakınmak demektir (İsfehâni, 2010, 138).

Bu bağlamda Allah, İbrâhîm suresi 22. ayette, öbür dünyada hüküm kesinleşip hesap sona erdiğinde (ez-Zemahşeri, 2009, II, 528) şeytanın, kendisine uyanlara, “انی کفرت بما أشركتمون من قبل:innî kefertü bimâ eşrektümünü min kablü” (İbrâhîm, 14/22) diyeceğini haber vermektedir. Aslında bu söylemiyle şeytan, onların kendisini ortak koşmuş olmalarından uzak olduğunu ve bunu yadırgadığını ifade etmektedir (ez-Zemahşeri, 2009, II, 530). Dolayısıyla buradaki “كفرت:kefertü” kelimesi, uzak olmak ve tanımamak manasında “تبرأت:tebbere’tü” demektir (İbn Manzûr, 1119: V, 3898).

Buna paralel bu ayette “كفر:kefera” fiiliyle anlatılan şeytanın bu tavrı, aynı minvalde Haşr suresi 56. ayette “برأ:beree” fiiliyle anlatılmaktadır. Yahudilere savaşta yardım edeceklerini söyleyip sonra onları yalnız bırakarak sözünden dönmek suretiyle aldatan durumuna düşen münafıkların yaklaşımın şeytanın tavrıyla aynı olduğunu betimleyen bu ayette, şeytanın hile ve tuzaklarıyla insanları kandırmaya, ayartmaya çalışacağı ve sonuçta kendisine tabi olanlara, “انی برئ منكم:innî berüün minke” yani “ben, sizden uzağım” diyerek onlardan yüz çevireceği ve onları tanımayacağı belirtilmektedir (ez-Zemahşeri, 2009, IV, 495).

Yine Hz. İbrahim ve ona uyanların, şirke bulaşmış kavimlerinden uzak olduklarını ve onlara düşman kesildiklerini anlatan Mümtehine suresi 4. ayette, “كفر:kefera” ile “برأ:beree” fiili, paralel anlamda zikredilmektedir (Ekin, 2001, 139). Aynı söz içerisinde iki fiilin birlikte geçtiği bu ayette, Hz. İbrahim ve

beraberindekilerin kavimlerine, “انا برأؤ منكم و مما تعبدون من دون الله كفرنا بكم” innâ Bürâü minküm ve mimmâ ta'büdüne min dünillahi kefernâ biküm” söyleyerek kendilerinden ve taptıkları şeylerden uzak olduklarını ve kendilerini tanımadıklarını dile getirmektedirler. Görüldüğü üzere bu ayette, ilk olarak zikredilen “bürâü” kelimesinin anlamı, akabinde gelen küfür kelimesiyle hem pekiştirilmekte hem de tefsir edilmektedir (Ekin, 2001, 139).

Aynı şekilde şirke bulaşan kavmine yönelik Hz. İbrahim'in öfkesini ve serzenişini yansıtan ayette (Ankebût, 29/25), putların ve ona tapanların kıyamet gününde birbirlerini tanımamazlıktan gelip uzak duracakları ve birbirlerine lanet okuyacakları bildirilmektedir. Neticede putlara tapanların kendileri ile putlar arasında karşılıklı lanetleşme, nefretleşme, birbirlerine düşmanlık etme ve birbirlerinden uzaklaşmalar meydana gelecektir. Nitekim Meryem suresi 82. ayette de işaret edildiği üzere putlar, kendilerine tapanların tapınmalarını bile bile görmezlikten gelecek ve onlara karşı çıkacaktır (ez-Zemahşeri, 2009, III, 436).

f. Çiftçiler:

Temel anlam itibariyle, somut ya da soyut şeylerin örtülmesi ve gizlenmesi işine küfür²¹; bu eylemi gerçekleştiren kimseye kâfir denilir. Bu temel anlama bağlı kalınarak Araplar, “عز:zerrâ'u” lafzının karşılığı olan çiftçiye, kâfir ismini vermektedirler. Zira çiftçi, serpilme/saçılan tohumu sürülen toprakla gizler. Bunu da, toprağa attığı tohumun büyümesi ve çoğalması için yapar (İbn Manzûr, 1119: V, 3899). Bu nedenle burada fiziksel anlamda görünen bir şeyi örtme ve gizleme eylemi meydana geldiği için çiftçi, bu adla anılır.

Bu gerçeğe atıfta bulunmak üzere Allah, dünya hayatının önemsizliği ve gelip geçiciliğinin çiftçilerin hâline benzetildiği Hadîd suresi 20. ayette geçen “كف:küffâr” kelimesini “عز:zürrâ'u” yani çiftçiler manasında kullanmaktadır. Bu ayette, bol ve bereketli yağmurun bitirdiklerinin çiftçileri hayran bıraktığı ve sevindirdiği anlatılmaktadır. Doğrusu onlar bunu bilmelerine rağmen bu durum, oldukça güzel ve yerinde görülen bir gayedir. Bu gaye ise, bol ve bereketli yağmurun bitirdikleridir (İbn Manzûr, 1119: V, 3899).

Bu ayetten hareketle denilmiştir ki kâfirler, dünya hayatının ziynetini ve ekip biçmeyi müminlerden daha fazla severler (İbn Manzûr, 1119: V, 3899). Nitekim çiftçiler, bol ve bereketli yağmurun rızıklarından ve bitkilerden oluşan nimetin kıymetini bilmediklerinde, Allah bir hastalık/felaket göndererek onu sararmaya ve kurumaya yüzüstü bırakır. Sonuçta O, onların bu çabalarını enkaz yığına ve çerçöpe çevirir (Zemahşeri, 2009: IV, 466). Bunun gibi fitratına yerleştirilen tevhit ve İslâm dinini tanımamazlıktan gelen ve bu suretle Allah'ın hakkını gizleyen kâfirlerin (İsfehâni, 2010, 922), yapıp ettiklerinin bu dünyada ve ahirette boşa gideceği (Bakara, 2/217; Mâide, 5/41; Kehf, 18/105; Muhammed, 47/1, 32) ve hüsrana uğrayanlardan olacağı (Bakara, 2/121; Âl-i İmrân, 3/149; Enfâl, 8/37; Tevbe, 9/2) uyarısı yapılmaktadır.

SONUÇ

Dilsel bir metin olan Kur'an, bir taraftan indirildiği toplumun sosyo-kültürel dokusunu ve dil yapısını esas alırken, diğer taraftan müşrik karakterli o toplumu ıslah etme ve dönüştürme çabası içerisine girmiştir. Bu amaçla Allah kavramına bağlı olarak tevhit eksenli bir dünya görüşünü incelemektedir. Nitekim onun kelime hazinesini oluşturan kavramlar, bu temel görüş etrafında şekillenerek içerik ve değer kazanmıştır. Tabiatıyla bu durum, kavramlar arasındaki etkileşimi kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu bağlamda Kur'an'ın dünya görüşünün ve kelime hazinesinin ana unsurunu oluşturan kavramlardan birisi küfürdür. Olumlu veya olumsuz değer niteliklerin etrafında kümelenildiği bu kavram, Kur'an semantiğinde iman karşısı olarak muhim bir yerde konumlanmaktadır. Doğrusu cümle içinde diğer kelimelerle oluşturduğu ilişki ağı ve metinsel bütünlük, küfrün anlam derecelerinin açığa çıkmasında belirleyici olmuştur. Bilhassa rubaî vezinde yer alan “تكفير:tekkîr” ve “كف:keffâret” kelimelerinin taşıdığı anlamlar, Câhiliyye döneminde kullanılmamış olması yönüyle kavramın anlam dünyasına katkı sağlayıcı niteliktedir.

Bunun dışında küfrün mana katmanında yer alan nankörlük, inkâr, uzak durma ve çiftçi gibi anlamlar, zaten o dönemin sözlü literatüründe kullanılmaktadır. Esasen bu kavramın, kendinden türeyen kelimelerle birlikte içerdiği anlamlara bakıldığında, var olan bir şeylerin üzerlerinin örtülmeye ve gizlenmeye çalışıldığı gözler önüne serilmektedir. Öyle ki soyut ve somut düzlemde yansıyan bu temel mana, küfür ve müştaklarının ortak paydasını oluşturur. Dolayısıyla Kur'anî siyapta ortaya çıkan anlam içeriklerinin, bu temel mana üzerine inşa edildiği rahatlıkla söylenebilir.

²¹ Buna paralel Zemahşeri, küfrü, Allah'ın nimetlerinin hak olduğunu bildiği halde üzerlerini örterek O'na karşı nankörlük yapmak olarak tanımlar (ez-Zemahşeri, 2009, IV, 353).

KAYNAKÇA

- Abdülbâki, Muhammed Fuâd (1436/2015). *el-Mu'cemü'l-Müfrehes li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 10. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.
- Aksan, Doğan (2009). *Her Yönüyle Dil*. 5. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- el-Askerî, Ebu Hilâl (2009). *el-Furûq fî'l-luğa*. Trc. Veysel Akdoğan, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Cündioğlu, Dücane (2016). *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. 10. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed (1985). *Kitâbü't-ta'rifât*. Beyrut: Mektebetü'lübnan.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid (2006). *İlahî Hitabın Tabiatı*. Trc. Mehmet Emin Maşalı, 2. Baskı, Ankara: Kitâbiyât.
- Ekin, Yunus (2001). *Kur'an'a Göre İnançsızlık*. İstanbul: Işık Yayınları.
- el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed (1424/2003). *Kitâbü'l-Aynı Müretteben Alâ Hurûfî'l-Mu'cemi*. Thk. Abdülhamîd Hendâvî, 4 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Gezgin, Ali Galip (2018). *Tefsîrde Semantik Metot ve Kur'an'da Kavm Kelimesinin Semantik Analizi*. 3. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Izutsu, Toshihiko (ts.). *Kur'an'da Allah ve İnsan*. Trc. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Izutsu, Toshihiko (2017). *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. Trc. Selahattin Ayaz, 5. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed (1399/1979). *Mu'cemu Mekâyisü'l-Lüğati*. Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 6 Cilt, 2. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (1119). *Lisânü'l-Arab*. Thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd., 6 Cilt, Kahire: Dârü'l-Meârif.
- el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Râgıb (2010). *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. Trc. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, 2. Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Karaağaç, Hilmi (2017). *Kelâmın 200'ü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Karagöz, Mustafa (2017). Kur'an Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.43, ss. 313-363.
- Kasapoğlu, Abdurrahman (2013). Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem. *Hikmet Yurdu Dergisi*, C. 6, S. 11, ss. 105-178.
- Katar, Mehmet (2002). Kefâret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, ss. 177-179, Ankara: TDV Yayınları.
- Özcan, Hanifi (2014). *Epistemolojik Açudan İman*. 5. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Soysaldı, H. Mehmet (2001). Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi. *Kur'an ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu Bildirileri (Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Van, 17-18 Mayıs 2001)*, Ed. Ömer Kara. Erzurum: Bakanlar Matbaası.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas (2015). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. 4. Baskı, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Uzun, Nihat (2016). *Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Vardar, Berke (2007). "Anlambilim", *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yılmaz, Ali (2014). Kur'an-ı Kerîm'de Bir Af Yolu: Tekfirü's-Seyyiât. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 41, ss. 161-202.
- Yılmaz, Hasan (2004). Kur'an'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, ss. 231-242.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah (1419/1998). *Esâsü'l-Belâğâ*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnû's-Sûd, 2 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah (2009). *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. Thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, 4 Cilt, 5. Baskı, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.